

27 Mayıs'tan 27 Nisan'a Asker-Gazete/ci İlişkisi

Yusuf Özkır*

Öz: Bu çalışmada Türkiye'deki asker-gazete/ci ilişkisi yakın siyasi tarihteki örneklerden hareketle ele alınmaktadır. Türkiye'deki asker-gazete/ci ilişkisi –bu ilişkinin belirgin bir biçimde güçlendiği 27 Mayıs 1960 Darbesinden itibaren ele alınarak– tarihsel bir arka plan çerçevesinde değerlendirilmektedir. Askerin mi gazeteciyi yoksa gazetecinin mi askeri *kulandığı* sorunsalı, yaşadığı değişimle birlikte tarihsel olarak ele alınmıştır. Genellikle *medya-siyaset-sermaye* üçgeninde yapılan çalışmaların aksine bu çalışmada *asker/ordu* başlı başına bir özne, bağımsız bir aktör olarak kabul edilmekte ve çalışmanın arkeolojik kazısı bu eksenle derinleştirilmektedir. Bu çerçevede Türkiye ve Dünya konjonktüründeki değişimlere rağmen Türkiye'deki asker-gazete/ci ilişkisinin *süreklilik* taşıdığı görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Gazete, Gazeteci, Medya, Asker, Siyaset.

Türkiye'de asker-gazete/ci ilişkisi, Cumhuriyet'in ilk yıllarına ve hatta Osmanlı İmparatorluğu'na kadar geriye götürülmekle birlikte yakın Türk siyasal, toplumsal ve entelektüel yaşamını etkileyen 27 Mayıs 1960 Darbesi, asker-gazete/ci münasebetlerini belirleyen en önemli nirengi noktasıdır. Gazete/ciler, bu süreçte üstlendikleri rolleri ve iş yapma biçimlerini daha sonraki dönemlere de taşımışlardır. Diğer bir deyişle darbe sürecinde gelişen ilişki biçimi, kendi geleneğini de oluşturarak bir *süreklilik* kazanmış ve yeni kuşaklar tarafından da benimsenmiştir. Bu durum eski kuşaklarla sonrakilerin benzer örüntüler çerçevesinde eylemler gerçekleştirmesine sebep olmuştur. Bu çerçeveden hareketle 27 Mayıs sürecinde, devletin bürokratik ve entelektüel yaşamında tohumları ekilen algı ve ilişki biçiminin *süreklilik* kazanarak, 21. yüzyılın ilk çeyreğini yaşayan Türkiye'de mevcudiyetini koruduğu vurgulanmalıdır.

* Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Ana Bilim Dalı'nda Doktora adaydır. Çalışma alanları; Türk siyasi tarihi, basın tarihi, medya-siyaset ilişkisi ve medya sosyolojisidir.
İletişim: yusufozkır@gmail.com Ş (+90 212) 455 1460.

Asker-gazete/ci ilişkisine dair hâlen yürütülen tartışmalara bu *süreklilik* açısından bakılmalıdır. Seçilmiş iktidarı darbe yoluyla devirmek amacıyla oluşturulan cuntalarda, bazı gazetecilerin ve bazı askerlerin birlikte hareket ettikleri gerekçesiyle hazırlanan iddianamelerde kamuoyunun yakından tanıdığı önemli gazeteciler ve askerlerin de yer alması dikkat çekicidir. Henüz yargı süreci devam eden *Ergenekon*, *Balyoz* ve *Oda TV İddianameleri* bu açıdan kapsayıcı bir örneklik oluşturmaktadır. Bu çalışma, kapsamı gereği mevcut yargılamalarda yer alan askerlere ve gazetecilere yönelik iddialardan daha çok bu bağlamda meydana gelen tartışmanın tarihsel dinamiğini aramak gayretindedir. Kemal Karpat'ın (Karpat, 2011 Kasım) dediği gibi “bugünü tarihten okumak”, bugünkü tartışmaların anlaşılabilmesinde derin bir anlam haritası sunabilmektedir. Zira günümüzdeki tartışmaların birçoğunun kökeni, geçmişe dayanmakta ve ilk ortaya çıkış şekillerinin ipuçlarını taşımaya devam etmektedir. Ayrıca şimdiki daha iyi kavrayıp geleceğe yönelik daha kalıcı bir entelektüel zeminin bırakılabilmesi için tarihî olanın bilinmesi (Zaim, 2007: 8) yapılacak çözümlenmelerde ve araştırmalarda sahihci bir zemin sağlayabilir.

Meslek ilkeleri çerçevesinde hareket ederek toplum lehine habercilik yapması beklenen gazete/cinin çoğunlukla *siyaset*, *sermaye* gibi güçlerin, politik ideolojilerinin taşıyıcısı (Mardin, 2004: 35–36) olması gazete/ci-iktidar ilişkisinde ahlak tartışmasını da beraberinde getirmektedir. Fakat bu tartışmalarda asker bir özne olarak kabul edilmeyip gazete/ci iktidar ilişkisi daha çok siyaset ve sermaye bağlamında ele alınmaktadır. Bu çalışmada ise *asker* başlı başına bir özne olarak kabul edilmekte ve Türkiye'nin toplumsal, ekonomik ve siyasal alanlarda yaşadığı değişimle birlikte asker-gazete/ci ilişkilerindeki *sürekliliklerin* ve *değişimlerin* analiz edilmesi amaçlanmaktadır.

Askerî Söylemin Haberleştirilmesi:

27 Mayıs ve Asker-Gazete/ci İlişkisinin Temelleri

C. Wright Mills'in ifadesiyle günümüzün etkin iktidar kuruluşları, sırasıyla, *dev şirketler*, erişilmesi güç *devlet kurumu* ve yanına kolay kolay yaklaşılmayan *ordudur* (Mills, 1974: 432). Türkiye'de ordunun konumu bu tespiti mutabık bir örnek teşkil etmektedir. Zira Türkiye'de ordunun tarihsel mirasının üç ana sosyolojik ögesi bulunduğu söylenebilir: *Birincisi* Osmanlı imparatorluğunun yükseliş döneminin kaynaklık ettiği devlet-ordu özdeşliği, *ikincisi* 19. yüzyıl reformlarını üstlenmesi, *üçüncüsü* ise Cumhuriyet dönemi ile beraber kışlaya giren, ancak devlet güvenliğinin tehlikeye düş-

tüğünü hissettiği anda sivil siyasete müdahale etmeyi vazife edinmesidir (Akyaz, 2006: 15).

Orduyu Türkiye'de güç temerküzünün odağına yerleştiren faktörlerden birine de Huntington işaret etmektedir. Ona göre Türkiye, 1920'lerin sonunda *siyasi generallerin bir siyasi parti yarattığı* ve bu *partinin siyasi generallere son verdiği* ülkelere Meksika'yla birlikte örnek oluşturmaktadır (Hale, 1996: 264). Bu özelliğiyle de Weber'in "kurumsallaşmış güçlü ordu" (Weber, 1993:207) kavramsallaştırmasının özelliğini taşımaktadır. Türkiye'de ordunun bu konumu, siyaset ve medyayla ilişkisinde belirleyici bir yere sahip olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda Türkiye'de ordu başlı başına kurucu bir öge olarak ele alınabilir. Ordunun siyasete ve medyaya yönelik tutumunun kurumsallaştığı dönem ise 27 Mayıs 1960 darbesiyle birlikte başlatılabilir.

1960'taki ilk müdahalesinden beri ülke siyasetinin en önemli aktörlerinden biri hâline gelmiş olan ordu (Özbudun, 2006: 95), güvenlik politikalarının dışında geniş bir alanda etki sahibidir. Darbe, sadece Başbakan Adnan Menderes ve iki bakanını idam etmekle kalmamış, aynı zamanda toplum mühendisliği mekanizmasını da hayata geçirmiştir. Zira darbenin hemen arkasından Anayasa değiştirilmiş, siyasal ve toplumsal hayat yeniden şekillendirilmiştir. Bu Anayasa, toplumsal mekanizmaların yeniden siyasal alana yönelimini zorlaştırmıştır. Mustafa Erdoğan'ın ifadesiyle; "1961 Anayasası, görünüşteki 'liberal' özelliğine rağmen, aslında Kemalist iktidar seçkinlerinin vesayetçi zihniyetinin 'kitabına uydurulmuş' hukuki bir ifadesidir. Çünkü Anayasanın ruhu, seçilmiş iktidarların askerî ve sivil bürokrasi (yüksek yargı dâhil) sübaplarıyla frenlenmesi esasına dayanmaktadır." (Erdoğan, 1997: 51). Bu Anayasayla, daha sonraki dönemlerin önemli mekanizmaları Millî Güvenlik Kurulu (Özbudun, 2006: 98) ve Anayasa Mahkemesi kurulmuştur. Bu kurumlar darbenin siyasal ve toplumsal alanı yeniden düzenleme, kendisine çıkış ve koruma alanları sağladığı kurumlardandır.

Dolayısıyla 27 Mayısla birlikte güçlü bir vurgu kazanan askere, vesalet yetkileri vermenin bir diğer yolu, Anayasadaki muğlak referanslarla, silahlı kuvvetlere anayasanın ve kanunların garantörü rolünü vermektir (Özbudun, 2006: 99). Medya da 27 Mayısçıların kurduğu bu mekanizmanın içerisinde bir dış alan olarak yer almaktadır. Dönemin gazetecilerinden Cüneyt Arcayürek, 27 Mayıs sürecini irdelediği kitabında ordunun niyetini aktarırken "Ordu sadece üniversiteden değil Babıâli'den de geçmek istiyordu." (Arcayürek, 1983: 93) ifadelerine yer vererek dönemin egemen ruhuna

işaret etmektedir. “Üçüncü bir operasyonun basında yapılacağı söylentileri” (Tunçay, 1983) yaygındır. Taha Kıvanç [Fehmi Kuru] ise Arcayürek’in yaklaşımını bir adım daha ileri taşımakta ve 27 Mayısçıların (Millî Birlik Komitesi’nin radikal kesimleri) (Gevgilili, 1983: 224) *Öncü Gazetesini*¹ kurarak hem Babıâli’den geçtiğini hem de medya üzerinde güçlü ve kalıcı ideolojik bir iz bıraktığını belirtmektedir. Kıvanç’a göre 27 Mayıs’tan bugüne Türk medyasında köşe başlarını tutanlar, 27 Mayıs’ın *basını dizayn* operasyonunda yer alan *öncü kadrolarıdır* (Kıvanç, 2009).

Darbenin ilk gününden itibaren basın büyük desteğini görmeye başlayan Millî Birlik Hükümeti, basını kapsayan geniş çerçeveli bir düzenleme yapmıştır. Bu düzenlemelerin bir kısmı, Demokrat Parti dönemindeki uygulamaların anti demokratik bulunması ve bu yüzden de ortadan kaldırılması için yapılmıştır. Askerî yönetim bir taraftan *Basın Ahlak Yasası* gibi gazeteciliğin öz denetimini ilgilendiren alanda *Gazeteciler Cemiyeti* ve *Gazeteciler Sendikası* gibi meslek örgütleri üzerinden ve onların denetimiyle sivil bir mekanizmayı devreye sokarken diğer yandan resmî ilan dağıtımını düzene sokmak amacıyla Basın İlan Kurumu’nu kurmuştur. Ayrıca aynı dönemde gazetecilerin haklarını genişleten yeni düzenlemeler yapılmıştır. Bunlardan en önemlisi 212 sayılı “Basın Mesleğinde Çalışanlarla Çalıştıranlar Arasındaki İlişkileri Düzenleyen” kanundur. Ayrıca gazetecilere iddialarını ispat hakkı tanınmıştır (İnuğur, 1992: 367–378).

Darbelerde medyanın etkin *kullanımının* 27 Mayıs’la birlikte başladığı söylenebilir. Darbe sonrasında gazetelerde yer alan manşetler bu açıdan açıklayıcıdır.² Bu süreçte askerî yönetim tarafından tedavüle sokulan ve gazeteler tarafından yaygınlaştırılan “Öğrenciler Kıyma Makinelerinden Geçirildi” başlıklı haber, yıllar sonra dönemin *Kim Dergisi* yöneticisi Orhan Birgit tarafından “Kıyma makinesi haberi dezenformasyondur.” (Birgit, 2011) ifadesiyle yalanlanmıştır. Darbe süreçlerindeki aktörlerin tarihî tanıklıkları, medyanın motive edici rolüne ışık tutmaktadır. Demokrat Parti’nin 1950–

1 Öncü Gazetesi Altan Öymen’in genel yayın yönetmenliğinde 26 Ağustos 1960 tarihinde Ankara’da çıkmaya başladı. Gazete 1962 yılında kapandı. (Topuz, 2003: 246).

2 “Parayla tutulmuş adamlara dağıtılmak üzere 7 bin silah ve asker elbisesi ele geçti.” *Ulus*, 30 Mayıs.
 “Öldürülen öğrencilerin mezarları tespit ediliyor.” *Cumhuriyet*, 29 Mayıs.
 “İktidar, İnönü’yü sınır dışı etmeye hazırlanıyordu.” *Yeni Sabah*, 30 Mayıs.
 “Buzhane ve çukurlarda cesetler bulundu.” *Cumhuriyet*, 2 Haziran.
 “İstanbul’da 9 ceset bulundu.” *Ulus*, 11 Haziran.
 “DP düşmeseydi dün geniş bir katliama girişecekti.” *Dünya*, 31 Mayıs.
 “Harbiyeliler bir meydana toplanacak, makineli tüfek ve bombalarla imha edilecekti.” *Vatan*, 9 Haziran.
 “Katliam planı! DP’nin 40 milyon lira sarfıyla üniversiteyi ve Harbiye’yi imha için teşkilat kurduğu anlaşıldı.” *Dünya*, İkinci baskı, 31 Mayıs.

60 dönemindeki iktidar yıllarını Atatürkçülükle mücadele yılları olarak tanımlayan Orhan Koloğlu, DP'nin politikalarını darbenin gerekçesi olarak gösterdikten sonra 27 Mayıs darbesini yapan askerlerin basından etkilediğini belirtmektedir. Ona göre, darbeyi gerçekleştiren Milli Birlik Komitesi üyeleri sonraki açıklamalarında, “Bu eylem için esin ve fikirleri Türk basınından aldıklarını” (Koloğlu, 2006: 132) vurgulamışlardır. 27 Mayıs'ta İstanbul'u teslim alan asker olarak tarihe geçen Milli Birlik Komitesi üyesi Orhan Erkanlı, *Hürriyet*'in patronuna “Darbeyi *Ulus* gazetesi ve *Akis* dergisi okuyarak” (Çölaşan, 2006: 56) yaptık değerlendirmesinde bulunmuştur. Orhan Erkanlı'nın 1968 yılından 70'lerin başına kadar *Hürriyet Gazetesi* genel müdürü olarak görev yapması ise medya-asker ilişkisinin boyutlarını ve yakınlık derecesini göstermesi açısından önemlidir. Bu durum Mills'in *İktidar Seçkinlerindeki* “üst sınıf kaynaşması”na önemli bir örnek oluşturmaktadır. Bu yönüyle irdelendiğinde tarafsız olması beklenen medyanın, 27 Mayısla birlikte askerî söylemi gerçeğin kendisi olarak kabul etmeye başladığı söylenebilir. Akkır'ın da vurguladığı gibi 27 Mayıs'ın ardından Ordu, artık “Elinde bulundurduğu silahlı güç ile 'de jure' (hukuki olarak) ülkeyi korumak ve kollamak; 'de facto' (fiili olarak) ise siyasal ve toplumsal hayatı dizayn etmek vazifesini sırtlanan, devletin en önemli ve en güçlü ideolojik aygıtı” (Akkır, 2009) hâline gelmiştir. Bu müdahalenin ardından Türkiye, medya-asker ittifakına daha sık tanık olmaya başlamıştır.

27 Mayıs sadece gazete/ci-asker ilişkisini belirlememiş aynı zamanda köklü paradigmatik değişimleri hayata geçirmiştir. 27 Mayıs'ın ardından Basına bakıldığında; satış rakamları, etkinlik alanı ve popülerlikleriyle merkez medya olarak nitelenen yayın organları, siyasal yaşamın kritik evrelerinde demokrasinin bir gereği olarak seçilmiş sivil iktidarları desteklemek, denetim ve eleştiri görevini yapmak yerine askerî müdahaleyi haklı ve meşru çıkartacak yayınlarıyla öne çıkmaktadır. Erdoğan'ın ifadesiyle söylersek “Medyanın büyükçe bir kesiminin demokrasiye ruhen uzak durması ve bu arada birçok meselede silâhlı kuvvetlere demokratik temsili kurumlara olduğundan daha yakın durması” (Erdoğan, 2009) medya-asker ilişkisini demokrasi dışı bir zemine taşımıştır.

Medyanın Depolitizasyonu: 12 Eylül'de Medya-Asker İşbirliğinin Boyutları

12 Eylül dönemi basın-asker ilişkisini bir adım daha öteye taşımıştır. Ordunun yönetime el koyduğu haberini manşete taşıyan gazeteler, olağan bir durumun tecelli etmesini aktarır gibi haber politikalarını sürdürmüştür (Kabacalı, 1994: 334). Fakat darbenin ardından ortaya çıkan durum basın için sıkıntılı günleri beraberinde getirmiştir. 12 Eylül rejimi, aralarında *Milliyet*, *Hürriyet*, *Tercüman* ve *Milli Gazete*'nin de bulunduğu birçoğu gazete (Topuz, 2003: 259) farklı süreçlerde kapatma cezaları verir. Murat Özgen'in aktardığı verilere bakıldığında 12 Eylül Darbesini yapan askerlerin basın üzerindeki baskısı açık bir biçimde görülmektedir.³ Bunlara ek olarak yasaklar ve kısıtlamalar basın üzerinde dolaylı bir etkide bulunmuş, gazetelerin içeriğini boşaltmış ve yayın anlayışında "magazinleşme" eğilimi hâkim olmaya başlamıştır. Siyasi içerikli yayınların yasaklanmasıyla basın, 12 Eylül ile birlikte "depolitizasyon" dönemine girmiştir (Özgen, 2000: 57-58).

Burhan Felek'in *Gazeteciler Cemiyeti*'ni ziyaret eden Kenan Evren'in elini öpmek için eğilmesi (Özgentürk, 2008) medyanın ruh hâlini göstermesi bakımından dikkat çekici bir örnektir. Bu dönemde basın adeta orduyla iç içe geçmiştir ve eleştiri haberlerine değil neredeyse tamamen ekonomi haberlerine yer verilmiştir (Gökmen, 1996: 718). Millî Güvenlik Konseyi, eğitimin, basının, ticaret odalarının ve sendikaların başına sıkıyönetim komutanlarını getirmiştir. Bu yönetim biçimi özellikle İstanbul'da çok sayıda gazetenin kapatılmasına ve gazetecinin tutuklanmasına neden olmuştur (Zürcher, 2001: 406). 12 Eylül'ün yasakçı ve sansürcü tutumu karşısında basın darbeden önceki eğiliminden uzaklaşmıştır. Kalaycıoğlu'na göre "... askerî darbe isteklisi bir basına artık rastlanmamaktadır. Özellikle aydınlar arasında okuyucu bulan, 1970'lerin *Devrim Gazetesi* gibi askeri ihtilallerle iktisadi kalkınma mucizeleri arayan yayın ve gruplar 1980'lerde ortaya çıkmamıştır. Aydınlar ve basın askerî dönemlerden yarardan çok zarar görebilecekleri izlenimini edinmişlerdir. Askerin politik hayata müdahalesini adeta meşrulaştıran kamuoyu yapımcıları 1983 sonra-

3 Gazetecilere istenen hapis cezalarının toplamı: 4000 yıl.
Gazetecilere verilen hapis cezalarının toplamı: 3315 yıl 6 ay.
Cezaevine giren gazeteci sayısı: 31.
Haklarında tazminat istenen gazeteci sayısı: 211.
Gazetecilerden istenen toplam tazminat miktarı: 12 Milyar 848 Milyon Lira.
Yasaklar sebebiyle gazetelerin çıkmadıkları toplam gün sayısı: 300.
13 Büyük gazete için açılan dava sayısı: 303.
Sakıncalı olduğu için imha edilen gazete ve dergi: 39 ton.
Yasaklanan yayın sayısı: 927.
Yasaklanan film sayısı: 189. (Özgen, 2000: 57-58).

sındaki Türk politik hayatında etkinliklerini kaybetmişlerdir. Politik gerilimleri artırarak askerî politik iktidarı davet etmenin çekiciliği azalmış gibi görünmektedir.” (Kalaycıoğlu, 1992: 405).

Medyanın İktidarlaşması: 1990'larda Medya ve Sermayenin Bütünleşmesi

1983 sonrasındaki politik gelişmeler incelendiğinde basının 12 Eylül öncesi tavrının yeniden görünür olduğu söylenebilir. 1990'larda ve 28 Şubat'a uzanan süreçte basın-asker ilişkisi yeniden aktiflik kazanmıştır. Turgut Özal'ın Başbakan olmasıyla birlikte ekonomi alanında başlayan liberalizasyon faaliyeti basını da kapsamaya başlayınca iş adamı profilindeki gazete sahipleri artmaya başlamıştır. Böylece sermaye-medya bütünleşmesinin yolu açılırken gazete-asker ilişkisinde ve gazete-siyasetçi ilişkisinde dengelerde medya lehine bir değişim başlamıştır. Demokrasilerdeki kuvvetler ayrılığını vurgulayan “yasama, yürütme ve yargı” erklerinin ardından “denetleme işlevi” özelliğiyle dördüncü kuvvet olarak sıralamaya katılan basın, yeni süreçteki pozisyonunu, bu yıllarda, Erol Simavi'nin mektubuyla kamuoyuna duyurmuştur. *Hürriyet Gazetesi*'nin Aydın Doğan'dan önceki sahibi olan Erol Simavi, dönemin Başbakanı Turgut Özal'la gazetesinin sürmanşetinden yayınladığı bir mektupla kavgaya girmiştir. “Basın Birinci Kuvvettir” (Simavi, 1988) başlığını taşıyan mektupta Türkiye “kendine özgü şartları bulunan ülkeler” kategorisinde değerlendirilmekte ve Özal'a mesaj verilmektedir. *Hürriyet*'in patronu, bir süre sonra verdiği röportajda Türkiye'de birinci gücün basın olduğunu çünkü askerî darbe yapmaya basının hazırladığını daha açık bir dille söyler:

“Şimdi şekerim, basın doğruyu yazdığı sürece, ona karşı her zaman tepki ve nefret vardır... ‘Ben, basını çok seviyorum,’ diyen insanların yüzde 99'u aslında sahtekârdır. Sanki bizler birer umacı imişiz gibi, bizimle korkudan ahbablık ederler. Hâlbuki hepimiz, onlar gibi insanızdır. Basın için dünyada, ‘Beş büyük kuvvetten biridir... Dördüncü kuvvettir,’ derler. Bu söz, Türkiye için geçerli değil... Hâkimiyet, elbette, ‘Kayıtsız şartsız milletindir’...O, başka... Ama birinci kuvvet, Türkiye'de ordu mu? Hayır... Basındır... İkincisi, ordudur... Çünkü orduyu, ihtilallere basın hazırlar.” (Hürriyet, Nisan 1988).

Erol Simavi'nin röportajındaki temel cümle “Orduyu darbe yapmaya basın hazırlar.” ifadesidir. *Hürriyet Gazetesi*'nin sahibi olarak yıllardır basının içinde yer alan Simavi'nin bu cümlesinin arkasında 27 Mayıs, 12 Mart ve 12 Eylül gibi darbe dönemlerine tanıklık etmesi yatmaktadır. Ayrıca 1962 yılında başarısız

bir darbe girişiminde bulunan Talat Aydemir olayı da Simavi'nin yakından tanık olduğu hadiseler arasındadır. Simavi'nin tarihî tanıklıklarının yanında Özal'a meydan okuyabilmesinde ve basına böylesine alenen bir güç atfetmesinde 27 Mayısçıların basından etkilenmiş olduklarını açıkça dile getirmesinin etkisi olduğu söylenebilir. Basının giderek artan gücünün arkasında sektörde yaşanan değişimin de etkisi vardır. Ekonomik büyümeye bağlı olarak basın yavaş yavaş devlet kapısından kurtulmaya doğru yol almaktadır. Simavi'nin böylesine açık ve net ifadelerle konuşmasının arkasındaki en önemli gerekçe ise kendi metninde vurguladığı gibi Türkiye'yi kendine özgü şartları olan bir ülke olarak görmesinde yatmaktadır.

1990–2000 yılları arasında yakaladığı büyümeyle başta bankacılık olmak üzere birçok ticari alanda adından söz ettiren Dinç Bilgin,⁴ artık gazete sahibi olmadığı bir dönemde, 2010 yılında verdiği bir röportajda REFAHYOL iktidarına karşı asker-medya-sermaye işbirliği ile gerçekleştirilen *müdahale*-yi ve 1990'lı yılların medya-asker ilişkisini şöyle aktarmaktadır:

“Basın o zaman, hiçbir şekilde askerle bırakın çatışmayı, onların beğenmediği bir şeyi yapmamak için son derece özen gösterirdi. Hem askerî bürokrasiye hem sivil bürokrasiye... Bir başka Türkiye'ydi, o. Öyle alışmıştık. İttihatçı gelenek, ta günümüze kadar geldi. Basının genetiğinde bu var. Büyük Türk inkılabının itici gücü olmak basının hoşuna gidiyor. Askerî ilgi, hoşuna gidiyor. Genelkurmay ziyaretinde, önlerindeki topuk seslerini duymak, hoşuna gidiyor.” (Bilgin, Ekim 2010)

Medyadaki gücünü kaybettikten birkaç yıl sonra asker-medya ilişkisi üzerine yaptığı açıklamalarda özellikle 28 Şubat darbesinin örtülü dönemlerine ışık tutan Bilgin, askerî karargâha çağrıldıklarını ve talimat aldıklarını aktarmaktadır. Bilgin, *Hürriyet Gazetesi*'nin Erol Simavi tarafından Aydın Doğan'a satıldığı dönemde, Simavi'nin satış sonrası paranın önemli bir miktarını *Türk Silahlı Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı*'na bağışlamasını da medya-asker ilişkisi bağlamında değerlendirmektedir. Ona göre bu durum satış için “Cihet-i askeriyeden onay almak gibidir ve aslında bütün büyük iş adamları bağış için sıradadır.” (Bilgin, Ekim 2010).

Özellikle siyasetçilerle ilişkisi bakımından ele alınırsa 1990'lar Türkiye, zayıf siyasal yapılara ve koalisyon iktidarlarına karşı ordunun yanında yer alan medyanın kendi reflekslerini de geliştirebileceğini hissettiği, bir başka deyişle kendi gücünün farkına vardığı bir dönemin de adıdır. Dönemin *Hürriyet Gazetesi* yazarı Emin Çölaşan, 90'lı yılların başındaki DYP-SHP koalisyonunun Hikmet

4 O dönemde Dinç Bilgin *Sabah Gazetesi* ve ATV'nin sahibidir.

Çetin ve Hüsamettin Cindoruk arasındaki diyalogla kendi evinde kurulduğunu, Uğur Mumcu'nun da yanlarında olduğunu yazmaktadır (Türenç, Kaplan, 2006: 129). Tansu Çiller'in DYP genel başkanı seçilmesinde *Hürriyet*'in "Leydinin Topuk Sesleri" manşetiyle belirleyici olduğu, haberi yapan Bildirici tarafından ifade edilmiştir (Türenç, Kaplan, 2006: 154).

Asıl işi denetlemek olan medyanın, habercilik yerine askerle iş tutmasını değerlendiren Ahmet Altan, "Daha fazla (para) kazanma isteğinin medyayı bütün darbelerin ortağı ve sorumlusu haline getirdiğini" (Altan, 2011) ifade etmektedir. Dolayısıyla "Askerin güçlü bir kurumsal yapı olarak ön almasından sonra siyasi ve ekonomik zeminde ucu toplumun iliklerine kadar uzanan bir etki mekanizmasının belirlediğini söylemek yerinde olur. Medya da bu ağın içindedir. Özellikle merkez medya çevreleri ideolojik olarak resmî ulusal güvenlik söylemiyle, ekonomik olarak ise siyasal rant dağıtım mekanizmalarıyla ilişkilerini gevşetmeye yanaşmadılar." (Ünay, 2009: 51). Bu ağlarını 27 Mayıs'tan günümüze çeşitlendirerek ve genişleterek taşımışlardır.

Medyanın Devletleşmesi: 28 Şubat Sürecinde "Laiklik ve Güvenlik" Haberciliğinin Kurumsallaşması

1990 sonrasında medya, zayıf koalisyon hükümetleriyle olan güç mücadelesinde askerî kurucu bir iktidar aygıtı olarak sürekli gündemde tutmuştur. Özellikle 28 Şubat sürecinde medya-asker ilişkisi tam olarak iç içe geçmiş bir görüntüdedir. Levent Ünsaldı'ya göre "Türkiye tarihinde o zamana dek medyanın askerî bir darbeye katılımı hiç bu denli doğrudan olmamıştır... Büyük basın kuruluşları her sabah postal seslerinin gelişini duyuran bir propaganda aracına dönüşür. Ayda bir yapılan her Milli Güvenlik Kurulu toplantısı askerlerin harekete geçmeden önceki son uyarısı olarak yansıtılır." (Ünsaldı, 2008: 183-184). Dönemin gazete manşetleri⁵ bu değerlendir-

5 Bu manşetlerden bazıları şunlardır:

- "Gerekirse Silah Bile Kullanırız", *Hürriyet Gazetesi*, 12 Haziran 1997.
- "Erbakan Pes Etmiyor", *Radikal Gazetesi*, 3 Mart 1997.
- "Tayyip'e Şok Ceza-Muhtar Bile Olamaz", *Hürriyet Gazetesi*, 22 Nisan 1998.
- "Bu ne rezalet", *Sabah Gazetesi*, 2 Şubat 1997.
- "Refah'a üç uyarı", *Sabah Gazetesi*, 1 Şubat 1997.
- "Tanklar Sincan'da", *Sabah Gazetesi*, 5 Şubat 1997.
- "Muhtıra Gibi Tavsiye", *Cumhuriyet Gazetesi*, 1 Mart 1997.
- "İşte Fadime'nin Suçladığı Adam", *Sabah Gazetesi*, 5 Ocak 1997.
- "Karadayı'dan Humeyni Dersi", *Sabah Gazetesi*, 1 Eylül 1996.
- "Ordudan Ambargo", *Milliyet Gazetesi*, 6 Haziran 1997.
- "Bu Sefer Silahsız Kuvvetler Halletsin", *Hürriyet Gazetesi*, 20 Aralık 1996.
- "Askerden RP'ye Şok Suçlamalar", *Hürriyet Gazetesi*, 11 Haziran 1996.
- "Şeyhler Ordusu Kuruldu", *Cumhuriyet Gazetesi*, 11 Haziran 1996.
- "Ya Uy Ya Çekil", *Hürriyet Gazetesi*, 4 Mart 1997.

meyle paralel özellikler taşımaktadır ve medya siyasal olandan yana değil askerî olandan yana tercihte bulunmuştur.

Medyanın önde gelen isimlerinden Mehmet Ali Birand'ın yakın bir zamanda yaptığı açıklamalar ordunun hem psikolojik gücünü hem de ideolojik gücünü göstermektedir. Ülkemizdeki medya-asker ilişkisinin bilinçaltı durumunun açıklanması bakımından Birand'ın ifadelerine bakmakta fayda vardır:

“Bizim kuşak için devlet daima öncelikli ve haklıydı. Devleti de asker temsil ederdi. Politikacı, üç kâğıtçı-yalancı-vatanını pek düşünmeyen-cebini dolduran bir insandı. Asker ise, namuslu ve her şeyini vatana adanmış, özveri dolu bir kahramandı. Üstelik Atamız bu ülkeyi ve laik-demokratik Cumhuriyeti koruyup kollama görevini ona bırakmıştı. Askerin, politikacıyı denetlemeye hakkı vardı. Politikacı işleri bozduğu zaman, asker müdahale edebilirdi. Hatta tereddütlü bir davranışla karşılaştığımızda ‘Komutan neredesiniz, devlet elden gidiyor...’ diyen yazılar yazdık. Bizim için, (yani, laik ‘merkez medya’ mensuplarının büyük bölümü için) öncelik demokrasi veya Parlamento değildi. Genelkurmay daha önemliydi. Bundan daha normal bir şey olmazdı ki... Bizler böyle yetiştirildik. Genlerimize, belki de farkına varmadan darbecilik işlendi. Komutanların üstünlüğünü sorgusuz kabul ederdik. Üniformaların pırlıtısını yarı hayranlık, yarı korkuyla izledik. Bütün darbeleri anlayışla karşıladık. Yardımcı olduk. Son birkaç yıldır, genlerimizin kafası karıştı ve her şeye farklı bakar olduk.” (Birand, 2011).

1990'lardaki durumun tasvirini, dönemin *Hürriyet Gazetesi* genel yayın yönetmeni Ertuğrul Özkök “İtiraf edelim o dönemde kendimizi Parlamento'dan bile yüksek görme duygusuna kapıldık. Bu iktidar duygusu, bazılarıımıza çok da keyif verdi...” (Çimen, 2009) sözleriyle yapmaktadır. Bu dönemin *Sabah Gazetesi* yayın yönetmeni Ergun Babahan da medyanın konumunu şöyle aktarmaktadır: “Bütün medya patronlarında, kendilerini güvence altına almak adına askerle iyi geçinme diye bir kaygı vardı. Hem hayati tehlike bulunuyordu hem de askerın devlet içindeki gücü biliniyordu.” (Babahan, 2010). Bu “medya patronlarından” biri olan Dinç Bilgin ise 28 Şubat sürecinde medyanın gücünü şu şekilde anlatmaktadır:

“Farkında olmamak mümkün değildi. Ama bir yanda konformizm, bir yanda gücün şehveti vardı. Medya o dönemde, bu ülkede hiç olmadığı kadar güçlü oldu. Hem asker güçlendi, hem medya. Hükümetler ise çok zayıftı. Medya o dönemde askerle ve yargıyla ittifak yaptı. Bu ittifak, hükümetler karşısında basına sahip olmaması gereken bir gücü verdi.” (Bilgin, Mart 2010).

Andıç kavramının literatüre girdiği 28 Şubat döneminde, medya bir taraftan manşet ve sürmanşetleriyle askere yol gösterip destek verirken, bir taraftan da asker, istemediği kişilerin gazetelerden uzaklaştırılmasını talep edebilmekteydi. Bu dönemin mağdurları arasında yer alan gazetecilerden birisi Nazlı Ilıcak daha sonra o süreci anlatırken başta *Hürriyet* ve *Sabah* gazeteleri olmak üzere medyanın 28 Şubat'ta çok kötü bir sınav verdiğini belirtmiştir (Ilıcak, 2011).

Bu gazetelerden *Hürriyet Gazetesi* devletle özdeşleştirilen bir kurum hâline gelmiştir. Bizzat sahibi tarafından “devletin gazetesidir” (Doğan, 2002)⁶ ifadesiyle açıklanan bu özdeşleşmede *Hürriyet Gazetesi* ile devlet arasında paralellik kurulmaktadır. Genellikle laiklik, İslam, azınlık hakları ve Kürt meselesi gibi konularda belirginleşen bu paralellik *Hürriyet*'in haberlerine yansımaktadır.

27 Nisan muhtırası döneminde laiklik konusunu, “İslam gelecek korkusuna dönüştürerek” kamuoyu oluşturduğu, askeri göreve çağırdığı belirtilmektedir. Örneğin 27 Nisan 2007 tarihinde asker tarafından verilen muhtıranın ertesi günü *Hürriyet Gazetesi* birinci sayfasında “Altından Aynı Bağlantı Çıktı” başlıklı bir haber yer almaktadır. Büyükçe bir Mescid-i Aksa fotoğrafı eşliğinde kurgulanan haberin spot cümleleri 28 Şubat dönemine gönderme yapmaktadır.

“Genelkurmay bildirisine giren Ankara’da 23 Nisan günü ‘Kur’an okuma yarışması’ organize edenlerin, 1997’de Sincan’da ‘Kudüs Gecesi’ni düzenleyenlerle bağlantılı olduğu ortaya çıktı.” (Hürriyet, 2007).

Askerin seçilmiş hükûmete muhtıra verdiği bir günün ertesinde *Hürriyet*'in muhtırayı haklı çıkartacak argümanlarla okuyucu karşısına çıkması dikkat çekicidir. Önemli olan noktalardan birisi de *Hürriyet*'in öne çıkarttığı haberin sahip olduğu arka plandır. İşlenen haber ve fotoğraflar daha önce askerin seçilmiş hükûmete müdahalesine gerekçe oluşturan bir olayı anlatmaktadır. Stratejik olarak böylesi bir dönemde gündeme getirilmesi iktidardaki AK Parti'ye verilmek istenen bir mesaj niteliğindedir. Bu yönüyle de *Hürriyet*'in durduğu çizgiyi göstermektedir.

Dönemin *Hürriyet Gazetesi* genel yayın yönetmeni Ertuğrul Özkök muhtıraya destek niteliği taşıyacak içerikteki yazısında, siyasetin süreci iyi yönetemediğini belirterek bildiriye görüşleri paylaştığını vurgulamaktadır. Özkök'ün yazısının giriş kısmında kullandığı ifadeler ise *Hürriyet*'in yayın çizgisi ve asker-*Hürriyet* özdeşliği açısından önemlidir:

⁶ Bir başka vurgu için bkz. Akyol, 2011.

“Bu yazıyı yazan insan, ‘28 Şubat sürecinde açıkça taraf olan’ bir gazetecidir. 28 Şubat süreci bittikten sonra, o süreci destekleyen birçok kişi, mazeret bildirip ‘U dönüşü’ yaparken, kamuoyu önüne çıkıp kesin, net, hiç kıvrıması olmayan ifadelerle, ‘Evet ben 28 Şubat sürecini destekledim ve hâlâ destekliyorum’ demiştir. Bu yazıyı yazan insan, 12 Eylül askeri müdahalesinin bir de 11 Eylül günü olduğunu, sokaklarda her gün onlarca insanın öldürüldüğünü hatırlatan ve yine kamuoyu önünde Evren’i açıkça savunacak cesarete sahip çok az sayıda yazardan biridir. Bu yazının arkasındaki insan, Danıştay saldırısında çok kişi, abuk sabuk komplo teorilerinin peşinde koşarken; yine aynı açık dille, bunun ‘Türkiye’nin 11 Eylül’ü’ olduğunu yazmış, bu nedenle dini eğilimli gazetelerde hakkında 200’den fazla ağır eleştiri ve hakaret yazısı yayınlanmış bir kişidir. Bu yazıyı yazan insanın ‘laik rejime’ bağlılığı konusunda hiçbir kompleksi, hiçbir şüphesi yoktur.” (Özkök, 2007).

Özkök yazısında 12 Eylül’ü, 28 Şubat’ı desteklediğini, 27 Nisan muhtırasındaki görüşleri de paylaştığını belirtmektedir. *Hürriyet*’in medyadaki gücü dikkate alınarak bu yazı tekrar okunduğunda kritik dönemde temayüz eden asker-basın işbirliğinin sacayaklarının neler olduğu daha açık hâlde gelmektedir. Bu sacayaklarından birisi askerın muhtırasında başörtüsü ve kutlu doğum haftası etkinlikleri muhatap alınarak öne çıkan laikliğin elden gideceği vurgusu ve irtıcanın geleceği korkusudur. Medyadaki desteğin temel gerekçelerinden birisini ise “Darbeyle 20 yıl geriye gideriz, irtıcayla ise 100 yıl” (Görmüş, 2011: 33) yaklaşımı oluşturmuştur. Bu düşünce yaygın bir dolaşıma sahiptir.

Laiklik kavramı öne çıkartılarak seçilmiş iktidara mesaj verici manşetlere bir örnek de 17 Mayıs 2006 tarihindeki Danıştay saldırısından⁷ sonra kullanılan manşetlerden verilebilir. 18 Mayıs 2006 tarihli gazetelerden bazılarının tercih ettiği manşetler laiklik vurguludur. Örneğin *Milliyet Gazetesi* “Laikliğe Kurşun” manşetiyle yayınlanır. Gazete Danıştay saldırısını gerçekleştiren Alparslan Aslan’ın dindar ve ülkücü olduğunu belirterek “Allah’ın askeriyiz.”⁸ diye bağırıp ateş ettiğine ve babasının “Namazında niyazındadır.” detaylarına da yer vermektedir. *Cumhuriyet Gazetesi* ise “Bu Kez de Aynı El” manşetini tercih etmiştir. Gazetede “Tehlikenin Farkında mısınız?” ve “Danıştay Hükümeti Suçladı: Yetkililer Cesaret Verdi, Hükümete Tavır” şeklinde başlıklar atılarak saldırılardan hükümetin sorumlu olduğu yönünde bir haber dili kullanmıştır.

7 17 Mayıs 2006 tarihinde Alparslan Aslan isimli bir avukat tarafından Danıştay üyelerine toplantı hâlindeyken yapılan silahlı saldırıda, Danıştay Başkanı Mustafa Özbilgin hayatını kaybetti, üç üye ise yaralandı. (*Milliyet Gazetesi*, 18 Mayıs 2006).

8 Saldırının ardından sığıcı sığıcına bu ifadeyi saldırgandan duyduğunu kamuoyuna açıklayan Tansel Çölaşan, yıllar sonra 2011 yılında kendisinin böyle bir ifade duymadığını belirtti. (Göktürk, 2011).

Bu saldırının arkasındaki gerekçenin başörtüsü meselesi olduğu ve İslamcı bir militanın intikam saldırısı yaptığı vurgulanarak haberleştirilmesi, *irtica* üzerinden güvenlik algısının etkilenmeye çalışıldığı söylenebilir. Ancak Danıştay saldırısını gerçekleştiren failin kim olduğu ve kimlerle ilişki hâlinde olduğu konusunda sonraki yıllarda ortaya çıkan bağlantılar, konunun başörtüsü ve bunun intikamı ile ilgili olmadığını göstermektedir. Saldırıyı gerçekleştiren kişinin dindar olmadığını ortaya çıkması ve Ergenekon Davası kapsamında yargılanan askerlerle olan yakınlığının deşifre olması, medyanın laiklik ve irtica korkusu vurgusuyla süslediği habercilik için neden bu kadar acele ettiği sorusunu gündeme getirmektedir.

Genellikle muhafazakâr ve İslami kimlikli siyasi partilere karşı bir emniyet kilidi işlevi gören bu ikili yakınlaşmada, çoğunlukla güvenlik ve laiklik meselesi bir kalkış noktası olarak öne çıkmaktadır. Zira Gürkan'ın da belirttiği gibi, "Türkiye'de resmi ideolojinin toplumsal alanda kabul görmesinde ve yaygınlaştırılıp sürdürülmesinde medya önemli bir unsur olmuştur. Ortak değer ve tutumlarda birleşen merkezdeki gazeteciler ve yöneticiler, Cumhuriyet'in ilk yıllarından başlayarak, devletin siyasal ideolojisi Kemalizmin sınırları içerisinde, halkı eğitmek, toplumu dönüştürmek görevini yürütmüşlerdir." (Gürkan, 1998: 69-72). Bu bağlamda devleti biçimlendiren ordunun ideolojisinin medya eliyle savunulduğu söylenebilir (Gökmen, 1996: 719).

"Genç Subaylar Tedirgin" Haberciliğini Hatırlamak

Medyanın ordu adına siyasi iktidara verdiği bir mesaj olan "Genç Subaylar Tedirgin" manşeti, ordunun siyaseti yeniden tanzim etmek istediği zamanlarda yeniden tedavüle sokulmaktadır. En son 2003 yılında *Cumhuriyet Gazetesi* tarafından kullanılan "Genç Subaylar Tedirgin" manşeti, kaynağını 27 Mayıs Darbesini gerçekleştiren subaylardan almaktadır. Ordunun hiyerarşik düzeninin dışına çıkarak iktidara el koyan dönemin *genç subayları* yakın tarihe not düşülecek bir kavramın da ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu manşetteki ifadenin literatüre girmesi ise 12 Mart Muhtırasından önce, 9 Mart'ta Genelkurmay başkanı Memduh Tağmaç tarafından kullanılmasıyla başlamıştır. Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'ın yanına giden Tağmaç, "Genç subaylar rahatsız." diyerek kavramı kullanmıştır (Çapalı, 2011). 27 Mayıs 1960 darbesinin genç subayların tazyiki ile yapıldığını söyleyen Kenan Evren'e göre de *genç subayları* kontrol etmek gereklidir:

“1980’de müdahaleyi yapmasaydık genç subaylar durmuyordu, alttan geliyordu. Şu anda Türkiye’de böyle bir durum olduğunu sanmıyorum; ancak Genel Kurmay Başkanı ve ordunun üst kademelerinin bu konuda çok dikkatli olması lazım. Bu da gelen reaksiyondan, mektuplardan anlaşılır.” (Evren, 2006)

“Genç Subaylar Tedirgin” manşeti 2003 yılında *Cumhuriyet Gazetesi*’nde manşetten yayımlanır (Cumhuriyet, 23 Mayıs 2003). Dönemin atmosferini irdeleyen eski deniz kuvvetleri komutanı Salim Dervişoğlu, bu manşetin, medya tarafından provokasyon amacıyla üretildiğini söylemektedir (Dervişoğlu, 2009). Bu bağlamda medyanın bazı dönemlerde askeri “darbe yapması için göreve çağırdığı” (Dervişoğlu, 2009) iddiası ileri sürülebilir. Kuşkusuz rütbe bakımından askerî hiyerarşideki yeri arka sıralarda olmasına rağmen subayların darbe süreçlerinde öne çık/artıl/ması sosyolojik açıdan gelişmekte olan ülkelerle benzerlik taşımaktadır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerdeki rolü bakımından konuyu ele alan Bottomore, subayların aydınlardan da siyasal önderlerden de fazla etkili olan bir toplumsal küme olduğunu ve devrimlerin çoğunun genç subaylarca gerçekleştirildiğini belirtmektedir (Bottomore, 1990: 113). Bu bağlamda “Genç Subaylar Tedirgin” manşeti hem siyasete karşı medya ittifakını simgeleyen hem de sosyolojik olarak toplumu yönlendiren bir mesajdır. Rağıp Duran’ın kitabına isim olarak koyduğu *Apoletli Medya* (Duran, 2000) kavramı medyanın bu hâlini anlatması bakımından kavramsal bir kolaylık sağlamaktadır. Bu yaklaşıma göre gazeteciler zihinlerine geçirdikleri birer askerî üniformayla olaylara yaklaşmaktadır.

Bir Davanın Tutuklu Sanıkları Olarak Gazeteciler ve Askerler

Türkiye, 2002 yılından bu yana kamuoyunda sürekli gündemde olan sivil iktidara karşı darbe girişimi iddialarını gazete/ci-asker işbirliği eksenindeki bağlantılar üzerinden tartışmaktadır. Bu bağlamda devam eden yoğun enformasyon akışında gözaltına alınan gazeteciler ile askerler arasındaki ilişkinin boyutları, yapılan ortak toplantılar, deşifre edilen telefon kayıtları, toplantı notları ve komutanların tuttukları günlükler üzerinden medyaya yansımaktadır. Emekli Oramiral Özden Örnek’in *Nokta Dergisi*’nde “2004’te İki Darbe Atlatmışız” başlığıyla yayınlanan “darbe günlükleri” bu açıdan oldukça dikkat çekicidir (Nokta Dergisi, 2007). *Nokta Dergisi*’nde ve sonraki süreçte medyaya yansıyan darbe planları ve yargı süreci devam eden

davalarda bazı gazeteciler ve askerler aynı davanın sanıkları olarak benzer iddialarla yargılanmaktadır.⁹

“Seçilmiş iktidarı darbe yoluyla devirmek” iddiasıyla devam eden *Ergenekon Terör Örgütü Davası* kapsamında hazırlanan üç iddianamede bazı gazetecilerin isimlerine rastlanmaktadır. *Ergenekon Soruşturması* kapsamında Yargı tarafından hazırlanan *Oda TV İddianamesinde* de bazı gazetecilerin ve MİT görevlisinin ismi geçmektedir. Açıklanan *Balyoz Darbe Planı İddianamesinde* de gazetecilerin isimleri yer almaktadır. İddianame şüphelilerin tıpkı 27 Mayıs, 12 Mart ve 12 Eylül'de olduğu gibi darbeye zemin hazırlayabilmek için basını kullandığına atıfta bulunmaktadır.

Alper Görmüş, *Büyük Medyada Ergenekon Haberciliği* isimli kitabında (Görmüş, 2011) Türkiye'de medya-asker ilişkisi hakkındaki tartışmaya değinerek medya-asker tartışmasının izini Ergenekon haberleri üzerinden sürmektedir. Kamuoyunda *Ergenekon Terör Örgütü Davası* olarak bilinen olayın başlangıcından bu yana merkez medyanın izlediği yayın politikasını ve bazı köşe yazarlarını inceleyen Görmüş, büyük medyanın önce görmezden geldiği konuyu zamanla sulandıracak bir anlayışla yansıttığını ve örtmeye çalıştığını ileri sürmektedir. Örneğin *Ergenekon Davasıyla* ilgili bir gelişme olduğunda ona haber değeri atfetmeyen gazeteler, aynı gelişmeyi olumsuzlayan bir açıklama zanlılardan geldiğinde, onu sayfalarına taşımaktadır. Benzer tutumunu TSK söz konusu olduğunda da tekrarlayan gazetelerden birisi olan *Hürriyet Gazetesi* ile ilgili verdiği örnekte Görmüş, “Hürriyet gazetesi, Genelkurmayla ilgili haberlerden önce uzak duruyor, Genelkurmay cevap açıklaması yayınlayınca da onu ilk veren gazete oluyor.” (Görmüş, 2011: 51) değerlendirmesini yapmaktadır. *Türkiye Gazeteciler Cemiyeti ve Basın Konseyi*'nin, gazeteciliğin özel amaç ve çıkarlara alet edilemeyeceğini; yayını sadece demokrasi ve özgürlükçü kaygıların yönlendirmesi gerektiğini meslek ilkeleri olarak belirlemiş olmasına rağmen, asker-gazete/ci ilişkisinin derinleşmiş boyutunu gösteren bu tablo, Türkiye'deki gazetecilik anlayışının önemli bir sorununa işaret etmektedir. Bu ilişkiye bakılarak yorumlandığında *Le Monde*'un kurucularından Hubert Beuvmery'nin “Gazetecilik temas ve mesafe mesleğidir.” (Halimi, 1999: 16) şeklindeki meslek tanımının da bir hayli zemin kaybettiği söylenebilir.

9 Yargı süreci devam eden gazeteci ve askerlerin sonuçta nasıl bir durumla karşılaşacağına dair burada bir yorum yapılmamakta ve çalışmanın kapsamı gereği iki meslek temsilcilerinin ilişkisinin varlığı üzerinde durulmaktadır.

Sonuç Yerine

Medya-asker ilişkisi çift uçlu ve çatallı bir yapıya sahiptir. Bir yanda medya, askerî bürokrasinin hizmetinde gibi görünmekte, diğer taraftansa kendi çıkarları için askerin gücünü kullanmakta, karşılıklı bir dayanışma süreci devam etmektedir. Çoğu zaman ortak düşman olan *siyasetle* girilen mücadele iki mekanizmayı da aynı eşikte tutabilmektedir. Böylesi zamanlarda siyasi iktidarlarla olan güç kavgasında ve çıkar mücadelesinde medya, askeri göreve çağırmayı, postal seslerinin sokaklarda duyulabileceği yönündeki algıyı güçlendirecek yayınlar yapmayı bir araç olarak kullanmaktadır.

Medya-asker ilişkisi, genellikle bir ittifak olgusu şeklinde, yakın Türk siyasi tarihine damgasını vurmaktadır. Biri resmî diğeri sivil olan iki yapının gerçekleştirdiği ittifakın karşısında çoğunlukla siyasal alan yani siyasi partiler ve genel olarak sivil toplum yer alır. Laikliğin elden gideceği ve irtica geleceği korkusu medya-asker işbirliğinin gerekçeleri arasında öne çıkmaktadır. Görünürde böyle olmakla birlikte çıkar, işbirliği, sermaye dayanışması ilişkinin farklı yönlerini oluşturmaktadır.

Siyasete karşı medya-asker işbirliğinde güç merkezi, medyanın Türkiye'deki teknolojik değişimi ve sermayenin medyaya girmesiyle yaşanan dönüşümler dikkate alındığında dönemsel olarak değiştiği söylenebilir. Kontrol ve ikna için basını toplumsal alana erişimde bir araç olarak gören asker, değişen şartlara bağlı olarak basının yönlendirdiği bir aygıt konumuna dönüşebilmektedir. İki boyutlu olsa dahi asker-medya ilişkisi birbirleri açısından çekici imkânlarla sahiptir. Bir dönem postal sesleriyle uyanmayı bekleyen medya, başka bir dönem darbe sürecinin entelektüel merkezi olabilmektedir. Bu sürecin işleyebilmesinde rol oynayan güçler sadece askerlerden oluşmamaktadır. Farklı çıkarların elde edilmesini sağlayacak biçimde farklı unsurlar arasında oluşturulmuş "tarihsel koalisyon" (Antonio Gramsci'den akt. Kahraman, 2008: 124) bu bağlamda devreye girmiştir. Hasan Bülent Kahraman'ın asker-bürokrat-aydın üçlemesiyle tanımladığı yapı farklı sacayaklarından oluşmakla birlikte genellikle son kertede askerin şemsiyesini güvenilir liman yapmaktadır (Kahraman, 2008: 125). Bununla birlikte, işbirliğine rağmen darbenin sesini kısıttığı ilk organ basın kuruluşları olmuştur. Darbe dönemleri bunun örnekleriyle doludur. Fakat işler iyi gittiği zaman işbirliğinden hem medya hem de asker memnundur.

27 Mayıs Darbesi'ni yapan askerlerin hedefindeki ilk adres İstanbul ve Ankara Radyosu olmuş ve Türkiye, Albay Türkeş'in tok sesini darbenin habercisi olarak radyodan duymuştur. 27 Mayıs Darbesi, öncesi ve sonrasıyla medya-asker ilişkisinin anlaşılması bakımından kurucu dinamiklere sahiptir. Seçilmiş DP iktidarını darbe yaparak deviren askerin siyasal ve

toplumsal alanı dizayn ederek üniversite ve basını askerî perspektif ekseninde şekillendirmesinin izleri kendisinden sonraki dönem üzerinde kalıcı etkiler bırakmıştır. Ordunun Türkiye'deki devlet geleneği içerisindeki rolü ve modernleşme çalışmalarının birçoğunu başlatan kurum olması ile birleşen *askerî etki* zaman içerisinde TSK'yı doğru bilginin tek kaynağı hâline getirmiştir. Böylece medya etiği ismiyle basın meslek örgütlerinin yayınladıkları kitapçıklarda yer edinen ve aynı zamanda iletişim fakültelerinde okutulan doğru habercilik ve gerçeğin geçerliliğine bağlı kalmak gibi ilkeler "Askerin sınırları" dikkate alınarak pratiğe aktarılmaya başlanmıştır.

12 Eylül Darbesini yapan askerlerin hedefinde TRT televizyonu vardır. Genelkurmay Başkanı Kenan Evren'in "Ülkeye barış getirmek için ordu yönetime el koydu." bildirisini, kamuoyu, TRT aracılığıyla öğrenmiştir. Bu dönemde medya siyasal alandan uzaklaştırılmıştır. 1990 sonrası medyada yaşanan çoğulculuk ise gazete sahibi olanların televizyon sahibi olabilmesi, medya sahiplerinin banka satın alabilmesi ve istediği kamu ihalesine girebilmesi, demokrasi için medyada gelişmişliği şart görenlerin beklediği sonucu sağlamamış ve medya demokratik bir mekanizma olmak yerine yeni bir iktidar alanı olarak ortaya çıkmıştır. Bu dönemde basın, reklam, özel ilan gelirleri ve teşvik kredileri ile mali açıdan güçlenince, sistem kendini yeniden düzenlemiştir ve medya-sermaye arasında bir bütünleşme sağlanmıştır. Medya sahip olduğu bu güçle 28 Şubat sürecinde, diğer darbelerden farklı olarak aracı rolü terk ederek aktör pozisyonuna geçmiş, bir başka deyişle, kendini iktidarlardan biri olarak konumlandırmıştır.

Gazetecilik ilkelerini ve etik kurallarını görmezden gelen bu yapının var olması medya ve demokrasi arasındaki ilişkinin geleceği konusunda ümitsizliği beraberinde getirmektedir. İki yapı arasındaki fiili ilişki durumunu aşan daha genel tehlike ise zihinsel bir örtüşmenin izlerini taşıyan ideolojik temastır. Asker-gazeteci ilişkisinin süreklilik sağlamasına dayanak oluşturan temel ilke de burada yatmaktadır. Bu ilke genellikle seçilmiş muhafazakâr-liberal iktidarlara karşı laik gazete/cilerin rejimin koruyucusu olduğuna inandıkları laik askerlerle işbirliği yapmasıyla görünür olmaktadır. Askerle yaptığı işbirliği sonucunda seçilmiş iktidar karşısında güçlü bir pozisyon elde eden medyanın bakan atayabilme, hükümet kurabilme, parti lideri seçtirebilme gibi rolleri elde etmektedir. Medya hem bu rolleri elde etmek hem de bu rolleri kaybetmemek için gazetecilik ilkelerini ve etik kurallarını dikkate almamaktadır. Açıklayıcı bilgilere ve değerlendirmelere rağmen medya-asker ilişkisinde hangisinin daha fazla ön aldığı bir soru işaretidir. Bu soru işaretine cevap aramak gereklidir. Fakat iki yapı arasındaki ilişkiyi belirleyecek bir hukuk şemsiyesinin varlığı sorunları çözmede yardımcı olacaktır.

Military – Journal/ist Relations from May the 27th to April 27th

Yusuf Özkır*

Abstract: In this study, the relationship between the armed forces and journalists in Turkey will be discussed with examples from recent political history. This relationship will be addressed within a historical framework and dated back to the Coup on May the 27th, 1960, a time when the military/journalist relationship started strengthening. The question whether the Journalist uses the Military or vice versa will be dealt with basing the question on historical transformation of the relationship. In contrast to other studies carried out on the triangle of media-politics-capital, this study will take military and the armed forces as a subject or an independent actor. Within this framework, despite the changes in changes in global circumstances, the military / journalist relationship seems to have continuity in Turkey.

Key Words: Journal, Journalist, Media, Army, Politics.

Although the army-journal/ist relationship in Turkey dates back to the early years of the republic, and even as far as the Ottoman Empire, the 27th May 1960 Coup which was a critical point in history affecting Turkish political, social and intellectual life, also determined and brought continuity to army-journal/ist relations.

This phenomenon of continuity is reflected in 21 century's Turkey Ergenekon, Balyoz ve Oda TV Indictments. Kemal Karpat's emphasis on "reading present from history" clarifies the ongoing debate (Karpat, 2011 November). Knowing historical facts may provide a genuine foundation in research studies (Zaim, 2007: 8). Journalists' reflecting political ideologies leads to an ethical discussion (Mardin, 2004: 35-36).

In this study, the armed forces will be regarded as a subject in itself not within a context of politics-capital relations.

* Ph.D. Candidate, Marmara University, Institute of Social Sciences Journalism Department. Research interests; Turkish political history, history of press, media-politics relations and media sociology.
§ Correspondence: yusufozkır@gmail.com § (+90 212) 455 1460.

Military Discourse as News: May the 27th and Foundations of Military-Journal/ist Relationship

In C. Wright Mills' words, today's active government agencies are respectively, giant corporations, not easily accessible state agencies, and not very approachable armies (Mills, 1974: 432). Turkish army has a historical heritage that could be summarized as, "state-military identification, modernization, and has undertaken the duty to intervene in civilian politics" (Akyaz, 2006: 15).

Turkey, along with Mexico, according to Huntington, is an example for countries where political generals (army chiefs) in the late 1920s created a political party and then the party ended the political life of the generals (Hale, 1996: 264). This property is also consistent with Weber's "institutionalized strong army" (Weber, 1993:207). The army in Turkey which has these characteristics has been one of the actors of the country's politics since the first intervention (Özbudun, 2006: 95). The May 27, 1960 coup resulted in the execution of a Prime Minister and two ministers, as well as implemented the mechanism of social engineering. The Constitution was amended, and social life was shaped. In this constitution, the National Security Council (Özbudun, 2006: 98) and the Constitutional Court were established.

May the 27th gave the armed forces the role of guarantor of the constitution (Özbudun, 2006: 99). Media was an external factor in the events of May the 27th. Cüneyt Arcayürek states "the army did not only want to influence the universities, but also the media" (Arcayürek, 1983: 93).

The Government of National Unity made wide-ranging changes. Military rule established organizations like the Journalists' Union, The Society of Journalists for a civil mechanism in order to provide self-regulation, and on the other hand established the Press Ad Authority to regulate official advertisements. Also new arrangements were made to extend the rights of journalists.

The headlines in the press during the May the 27th period are revealing the atmosphere of the time.¹ One of them, a report titled "Students Were Minced in Machines", which many years later was falsified and called disinformation by the Journal Chief Editor Orhan Birgit (Birgit, 2011).

1 "Murdered students' graves detected" *Cumhuriyet*, 29 Mayıs.

"Government to deport İnönü" *Yeni Sabah*, 30 Mayıs.

"New corpses found in ice houses and pits" *Cumhuriyet*, 2 Haziran.

"9 found dead in İstanbul" *Ulus*, 11 Haziran.

"Democrat Party was to plot a massacre if not taken over." *Dünya*, 31 Mayıs.

"Officers were to be murdered in mass" *Vatan*, 9 Haziran.

"Plot to annihilate! DP plot to abolish universities and the armed forces." *Dünya*, İkinci baskı, 31 Mayıs.

Depoliticization of the Media: Media-Military Co-operation on September 12.

September the 12th carried press-military relationship a step further. This process ended in closure of many newspapers like Milliyet, Hurriyet, Tercüman and Milli Gazete at different times (Topuz, 2003: 259). As a result of prohibitions of the press, the trend towards tabloidization became popular (Özgen, 2000: 57–58).

Burhan Felek's bending to kiss the hand of the president of the time, Kenan Evren, when visiting the Journalists' Society (Özgentürk, 2008) shows that the attitude of the press at the time. Economic news was a priority (Gokmen, 1996: 718). Management of institutions by the armed forces caused closure of a large number of newspapers, and led to the arrest of the journalists especially in Istanbul (Zürcher, 2001: 406). According to Kalaycıoğlu, after September the 12th, the press did not mention a desire for a military coup anymore. But media's attitude began to change after the election of Prime Minister Turgut Özal.

Media as a Government: The media and Capital Integration in the 1990s.

The press made its new position in the post 1983 period clear with the words of Erol Simavi, Hürriyet's boss, to Prime Minister Turgut Ozal, "The first force is the Press" (Simavi, April 1988). Dinç Bilgin donated some money to the armed forces following the sale of Hürriyet to Aydın Doğan and commented on this act as "This is a way of getting approval from the armed forces and in fact most of the big businessmen are in line to make donations" (Bilgin, October, 2010). The power of the media in the 1990s is also exemplified by the fact that the DYP-SHP coalition was formed in the house of Emin Çölaşan, a journalist (Türenç, Kaplan, 2006: 129).

According to Ahmet Altan, this attitude of the media could be explained by the desire to make more money (Altan, 2011). Sadık Ünay says media's ideological discourse on national security is economically linked to mechanisms of political profit distribution (Ünay, 2009: 51).

The media as a State: February the 28th Process, Institutionalization of "Secularity and Security" Journalism.

With the February the 28th process, the media-military relationship was cemented. According to Levent Ünsaldı, "Throughout the history of Turkey,

no such direct participation of the media in a military coup had been experienced until then” (Ünsaldı, 2008: 183-184). Newspaper headlines of the period are of a military nature. Ertugrul Ozkok expresses his sentiments for the 1990s, as such “Let us admit we got the feeling to see ourselves even higher than the Parliament. This feeling was overtly pleasant for some of us”(Ozkok, 1995). Ergun Babahan says “All media owners were anxious about being in good terms with the armed forces to secure their status” (Babahan, 2010).

Nazlı Ilıcak expresses that during the February the 28th period, the media, including newspapers like Hürriyet and Sabah were not successful in taking a democratic stand. (Ilıcak, 2011). The Hürriyet newspaper is described as the “newspaper of the state” (Doğan, 2002), which expresses Hürriyet’s identification with the official ideology. Mainstream media created propaganda about secularism by instilling a fear of Islam.

As Gürkan stated, “The media played an important role in spreading and sustaining the official ideology in Turkey in the social sphere. Mainstream journalists and their bosses gathered around common values and attitudes within the framework of Kemalizm, and they carried out the mission of educating the people and changing the society”(Gurkan, 1998: 69-72). In this context, the military ideology shaping the state was defended by the media (Gokmen, 1996: 719).

Remembering the “Young Officers Anxious” Journalism

“Young Officers anxious” headline is put into circulation whenever the military wishes to rearrange politics. The most recent use of this headline was in May, 2003, in Cumhuriyet (Republic) newspaper. The source of this headline is the officers who performed the coup in May the 27th. Also before the military warning on March the 12th, the Chief of the Armed Forces, Memduh Tağmaç, expressed this discomfort of the young officials to the President (Çapalı, 2011). According to Kenan Evren, young officers need to be kept under control because as he said, “In 1980, young officers would not have stayed calm if they had not carried out the military coup” (Evren, 2006). Former navy chief Salim Dervişoğlu indicates that the headline is produced with the purpose of provocation. (Dervişoğlu, 2009). In this context, it could be asserted that the media almost calls the armed forces to overthrow the government (Dervişoğlu, 2009). Emphasizing young army officers is a feature of sociologically developing countries. According to Bottomore, young

army officers as a social cluster are more influential than intellectuals and political leaders and revolutions are usually made by this group (Bottomore, 1990: 113). In this context, the “Young Officers Anxious” headline is both a message representing the media-military alliance against politics and a sociological message directing the society.

Journalists and Soldiers as Defendants in Custody

Since 2002, Turkey has been debating the allegations of a coup attempt against the civil power linked to journal/ist-military cooperation. Some journalists and officers have been linked to the Ergenekon Investigation , Oda TV case and Balyoz Coup Indictment with the allegation of “participating in a plot to overthrow the elected government.” The suspects are alleged to have used the media as a means of laying the foundations for a coup, just like May 27th, March 12th, and February 28th.

Conclusion

The media-military relationship as an alliance has left its mark on the Turkish political history. These two structures, one of which is official and the other civil, work together in the field of politics. The fear of losing secularism and being replaced by fundamentalism is the main principle. Although this is seemingly the case, when we look at the post-coup conditions, economic concerns are apparent. This “historic coalition” between the two different elements (Gramsci, cited Kahraman, 2008: 124) has been activated in the above mentioned cases. Within the military-bureaucratic-intellectual triangle, the military is usually the safe haven (Kahraman, 2008: 125). The media in Turkey has taken over the mission of spokesperson of power-worshipping, in other words “missionary secularism” rather than being the spokesperson of the people in the country (Kaplan, 2007).

However, despite this cooperation, the press was the first organ to be oppressed following the coups. Military interventions which were supported by the media ended up with journalists being dismissed and newspapers closed. This current structure which ignores the principles and ethical codes of journalism could be improved by the media making peace with society and internalizing the superiority of law.

References / Kaynakça

- Akkır, R. (2009). Darbelerin gölgesinde orduyu tartışmak. *Radikal Gazetesi*, <http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalDetayV3&ArticleID=924747&Date=06.03.2009&CategoryID=99> adresinden 15 Ocak 2012 tarihinde edinilmiştir.
- Akyaz, D. (2006) *Askeri müdahalelerin orduya etkisi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Akyol, T. (2011). Amiral gemisinde. *Hürriyet Gazetesi*, 5 Ekim 2011.
- Altan, A. (2011). Medya ve asker. *Taraf Gazetesi*, 4 Haziran 2011.
- Arcayürek, C. (1983). *Yeni iktidar yeni dönem: 1951–1954*. Ankara: Bilgi Yayınları.
- Babahan, E. (2010). Andıç iftirası bilerek atıldı (Röp. N. Düzel). *Taraf Gazetesi*, 16 Mart 2010.
- Bilgin, D. (2010). Simavi'nin verdiği çek Hürriyet'in satışına askerin onayı içindi (Röp. F. Vural). *Aksiyon Dergisi*, 827, http://www.aksiyon.com.tr/aksiyon/newsDetail_getNewsById.action;jsessionid=2D76741AE448FF70238E271C55D76753?sectionId=3&newsId=27781 adresinden 15 Ocak 2012 tarihinde edinilmiştir.
- Bilgin, D. (Mart 2010). ATV'ye bantlar geliyor, Ali Kırca'nın ses tonu değişiyordu (Röp. N. Düzel). *Taraf Gazetesi*, 8 Mart 2010.
- Birand, M. A. (2011). Evet genlerimizde darbecilik vardı. *Posta Gazetesi*, 19 Mayıs 2011.
- Birgit, O. (2011). Kıyma makineleri dezenformasyondur (Röp. İ. Gürsoy). *Aksiyon Dergisi*, 852, <http://www.aksiyon.com.tr/aksiyon/haber-29084-bir-gazetecinin-darbe-anilari--kiyma-makineleri-dezenformasyondur.html> adresinden 15 Ocak 2012 tarihinde edinilmiştir.
- Bottomore, T. B. (1990). *Seçkinler ve toplum* (Çev. E. Mutlu). Ankara: Gündoğan Yayınları.
- Cumhuriyet Gazetesi. (23 Mayıs 2003). “Genç Subaylar Tedirgin”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 23 Mayıs 2003.
- Çapalı, Ö. (2011). 12 Mart Muhtırası neden yapıldı? <http://www.dunyabulteni.net/index.php?aType=haber&ArticleID=150957> adresinden 12 Mart 2011 tarihinde edinilmiştir.
- Çimen, M. (2009). Türkiye Mehmet Sevigen'in açtığı medya siyaset tartışmasına aşına. *Zaman Gazetesi*, 22 Şubat 2009. <http://www.zaman.com.tr/haber.do?haberno=817983> adresinden 15 Ocak 2012 tarihinde edinilmiştir.
- Çölaşan, E. (2006). *Unutulmayan söyleşiler tarihe düşülen notlar: 40 yılın tecrübesiyle Erol Simavi konuşuyor*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Dervişoğlu, S. (2009). Genç subaylar rahatsız mesajları provokasyondur (Röp. M. Gündem). *Yeni Şafak Gazetesi*, 16 Mart 2009.
- Doğan, A. (2002). Asıl imparatorluk Koçlar, ben onlarla boy ölçüşmem (Röp. N. Akman). *Zaman Gazetesi*, 10 Eylül 2002.
- Duran, R. (2000). *Apoletli medya*. İstanbul: Belge Yayınları.
- Erdoğan, M. (1997). Türkiye'de siyasal sistem ve demokrasi. *Yeni Türkiye Dergisi Türk Demokrasisi Özel Sayısı*, Sayı 17, s. 51 vd.
- Erdoğan, M. (2009). *Medyanın demokrasiyle sorunu*. <http://dorduncukuvvetmedya.com/1156-medyanin-demokrasiyle-sorunu.html> adresinden 19 Aralık 2009 tarihinde edinilmiştir.
- Evren, K. (2006). Genç subaylara dikkat (Röp. İ. Barutçu). *Sabah Gazetesi*, 30 Mayıs 2006.
- Gevgilili, A. (1983). Türkiye basını. *Cumhuriyet dönemi Türkiye ansiklopedisi* içinde (Cilt 1, s.202–228). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Gökmen, Y. (1996). Medya ve ideoloji. *Yeni Türkiye Dergisi*, 11, 711–719
- Göktürk, G. (2011). Derin devlet ilmik ilmik çözülürken. *Bugün Gazetesi*. <http://www.bugun.com.tr/kose-yazisi/159603-derin-devlet-ilmik-ilmik-cozulerken-makalesi.aspx> adresinden 15 Ocak 2012 tarihinde edinilmiştir.

- Görmüş, A. (2011). *Büyük medyada Ergenekon haberciliği*. İstanbul: Nesil Yayınları.
- Gürkan, N. (1998). *Türkiye’de demokrasiye geçişte basın* (1. basım). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Hale, W. (1996). *Türkiye’de ordu ve siyaset: 1789’dan günümüze* (Çev. Ahmet Fethi). İstanbul: Hil Yayınları.
- Halimi, S. (1999). *Düzenin yeni bekçileri* (Çev. Y. Aksu ve F. Eryılmaz). İstanbul: Evrensel Basım Yayın.
- Hürriyet Gazetesi. (2007). “Altından Aynı Bağlantı Çıktı”, *Hürriyet Gazetesi*, 29 Nisan 2007
- Ilıcak, N. (2011). 28 Şubat’ın mağdur gazetecileri anlattı: Neler yaşadılar (Röp. Ö. Uğur)? *Habertürk Gazetesi*, 28 Şubat 2011.
- İnuğur, N. (1992). *Türk basın tarihi*. İstanbul: Gazeteciler Cemiyeti Yayınları.
- Kabacalı, A. (1994). *Türk basınında demokrasi*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Kahraman, H. B. (2008). *Türk siyasetinin yapısal analizi 1*. İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Kalaycıoğlu, E. (1995). 1960 sonrası Türk politik hayatına bir bakış: Demokrasi, neo-patrimonyalizm ve istikrar. (Der: Ali Yaşar Sarıbay-Ersin Kalaycıoğlu), *Türkiye’de Siyaset: Süreklilik ve Değişim*. İstanbul: Der Yayınları. 469-493
- Karpat, K. (2011, Kasım). *Bugünü tarihten okumak*. Bilim ve Sanat Vakfı Türkiye Araştırmaları Merkezi Konferansında sunulan bildiri, Bilim Sanat Vakfı, İstanbul.
- Kıvanç, T. (2009). Köşeler Kimlerin Elinde?, *Yeni Şafak Gazetesi*, 28 Ocak 2009.
- Koloğlu, O. (2006). *Osmanlı’dan 21. yüzyıla basın tarihi*. İstanbul: Pozitif Yayınları.
- Mardin, Ş. (2004). *Türkiye’de din ve siyaset*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mills, W. (1974). *İktidar seçkinleri*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Nokta Dergisi. (2007). 2004’te iki darbe atlatmışız. *Nokta Dergisi*, 29 Mart 2007.
- Özbudun, E. (2006). *Türk siyasal hayatı*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Özgen, M. (2000). *Türkiye’de basın’ın gelişimi ve sorunları*. İstanbul: Doğan Ofset.
- Özgentürk, N. (2008). *Hâlâ darbe isteyen gazeteciler var* (Röp. M. Gündem). <http://yenisafak.com.tr/Roportaj/?t=08.12.2008&i=154962> adresinden 8 Aralık 2008 tarihinde edinilmiştir.
- Özkök, E. (2007). Durumdan vazife çıkarıyorum. *Hürriyet Gazetesi*, 29 Nisan 2007.
- Simavi, E. (1988). “Sayın Başbakan”, *Hürriyet Gazetesi*, 19 Nisan 1988. (Başbakan Turgut Özal’a hitaben sürmanşetten yayınlanan Mektup).
- Topuz, H. (2003). *II. Mahmut’tan holdinglere Türk basın tarihi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Tunçay, M. (1983). Siyasal gelişmenin evreleri. *Cumhuriyet dönemi Türkiye ansiklopedisi* içinde. (Cilt 7, s.1967–1990). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Türeñç, T. ve Kaplan, S. (Ed.). (2006). *O manşetler: Yazarların kaleminden haberlerin öyküsü*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Ünay, S. (2009). MeDYA-konomi: Medya-sermaye ilişkisini yeniden yorumlamak. *Anlayış Dergisi*, 79, 51-52
- Ünsaldı, L. (2008). *Türkiye’de asker ve siyaset* (Çev. O. Türkay). İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Weber, M. (1993). *Sosyoloji yazıları*. İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları.
- Zaim, S. (2007). Genç İlim Adamlarına Nasihatler. *İLEM Yıllık*, 2(2), s. 7–22
- Zürcher, E. J. (2001). *Modernleşen Türkiye’nin tarihi* (Çev. Y. S. Gönen). İstanbul: İletişim Yayınları.